

“Non est mortale quod opto.”

Mesalia

ORGAAN VAN DEN — — —
OUDHEIDKUNDIGEN KRING
— — VAN WUESTWEZEL

(DRIEMAANDELIJSCH TIJDSCHRIFT)

Tweede Jaargang.

1927

N° 3-4.

Oudheidkundige Kring van Wuestwezel.

EERE-VOORZITTERS :

Baron R. de Kerchove d'Exaerde, Burgemeester van Wuestwezel.
Z. E. H. Raeymaekers, pastoor-deken, Esschen.

VOORZITTER : Jos. Van der Jonckheyd, kosten-drukker.

ONDER-VOORZITTER : Arthur Bosschaerts, onderwijzer, Gooreind.

SEKRETARIS : Karel Peeters, gemeentearchivaris.

SCHATBEWAARDER : Frans Verstraelen, onderwijzer.

BESTUURSLEDEN :

Jan Augustijns, Westdoorn.
Jozef Cools, onderwijzer.
Gustaaf Goris, onderwijzer.
Corneel Theuns, Gooreind.
Jozef Van den Zegel, onderwijzer, Achterbroeck.
J. C. Van Hoydonck, houthandelaar.
E. H. J. Van Loenhout, onderpastoor.

BESCHERMENDE LEDEN :

Hoogerw. Mgr. Hoppenbrouwers, prelaat van Grimbergen.
Hoogerw. Mgr. S. Le Grelle, huisprelaat van Z. H. den Paus, Bibliotheek van het Vatikaan, Rome.
Gravin L. du Chastel de la Howardries, Hollain.
P. Vermoelen, lid der Bestendige Deputatie, Hoboken.
J. Schobbens, griffier der provincie Antwerpen.
Petrus Aerden, gemeenteontvanger.
J. Berben-Van Beeck, Kl. Beerstraat, 24, Antwerpen.
Maria Bervoets, onderwijzeres.
J. F. Bevin, Oud-leeraar H. B. S. Bergen op Zoom (Holl.)
Alfons Beyers, Dorp 58.
A. Bogaert, gemeentesekretaris, Borgerhout.
Dr V. Bosschaerts, geneesheer.
L. Braeckmans, drukker-uitgever, Brecht.
Frans Breugelmans, Handelslei.
W. J. J. C. Bijleveld, archivaris, Leiden (Holl.)
E. H. Celens, pastoor, Achterbroeck.
E. H. G. Celis, conservator v. h. Folklore Museum, Gent.
Fr. Collin, Consciencestraat, 13, Antwerpen.
Louis Cools, Handelslei, 67.
Armand Cosemans, Dallaerstraat, 50, Antwerpen.
Jos. Cosemans, De Beuckerstraat, 17, Antwerpen.
R. Cuvillier, Brantstraat, 27, Antwerpen.
Gustaaf Deckers, Candidaat-Notaris.
E. H. C. De Clerck, Tolstraat, 54, Antwerpen.
E. H. L. De Coster, pastoor-deken, Eeckeren.
Edm. De Decker, Kerkplaats, Gooreind.
E. H. Karel De Decker, onderpastoor, Berlaer.
Wed. Eug. De Graef, Bredabaan, Gooreind.
Baron Fernand de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».
Jonkvrouw Gwendoline de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».
Baron Henri de Kerchove d'Exaerde, arrondissementskommissaris, Gent)
Jonkvrouw Marie-Claire de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».
Jonkvrouw Marie Louise de Kerchove d'Exaerde, Gent.
Baron Thierry de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».
J. De Ridder-VanBeeck, Statiestraat, 17, Waterloo.
Alf. De Vrin, Edelinckstraat, 24, Antwerpen.
Fernand Donnet, Transvaalstraat, 45, Antwerpen.
E. H. Gagelmans, pastoor, Hulsen (Baelen-Nethe).
Const. Goetstouwers, Calmpthoutsche Steenweg.
E. H. A. Goossenaerts, Legeraalmoezenier, Antwerpen.
Prof. Dr L. Grootaers, hoogleeraar, Leuven.
E. H. Alb. Henderick, leeraar.
Corn. Hens, maalter.
Jaak Hens, maalter, Meersel-Dreef.
H. Hoeben-Van den Wijngaert, expert-boekhouder, Hove.
Aug. Janssens, leeraar, De Bosschaertstr. 229, Antwerpen.
Jan Kenis, Westdoorn.

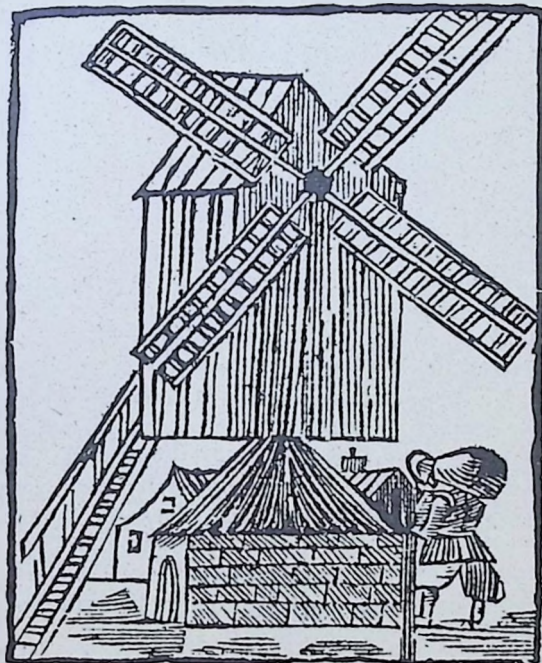
WESALIA

**Orgaan van den Oudheidkundigen Kring
van Wuestwezel.**

ABONNEMENTSPRIJS : 5 fr. per jaar ; Buitenland 10 fr.

Redaktiesekretaris : KAREL PEETERS, Wuestwezel.

Beheer : FRANS VERSTRAELEN (postcheckrekening n° 1656.25).

Daar het hoofdartikel van dit nummer gewijd is aan de Wuestwezelsche Wind- en Watermolens, geven we hier de teekening, die we vonden bovenaan een druksel van 1668, hetwelk gediend heeft om de verhuring van 's heeren Windmolen aan te kondigen (zie blz. 47.)

Wind- en Watermolens.

Wuestwezel kan voor zijn bezit aan molens niet bogen op bestaande, maar wel op verdwenen wind- en watermolens.

De huidige steenen molen werd slechts opgericht in 1901, om den houten, die einde 18^e eeuw geplaatst en in 1901 afgebrand was, te vervangen. Hij is thans eigendom van Baron Gericke van Herwijnen, (die de goederen der vroegere Heerlijkheid bezit,) en wordt verhuurd aan Adriaan Van Looveren, alias « Jaan van den meulder ». Deze molen staat tegen de oude-baan Antwerpen-Breda en den steenweg Wuestwezel-Calmphout, hij draagt geen bijzonderen naam en is nog steeds in gebruik.

Over *verdwenen molens* is heel wat meer te zeggen.

I. DE WATERMOLEN VAN TER EIK.

Op het gehucht Ter Eik stond, meer dan een eeuw geleden, een groote watermole. Ter Eik moet toen een nogal bevolkt gehucht geweest zijn, het strekte zich uit over grondgebied der gemeenten Zundert, (Hollandsch Ter Eik), Loenhout en Wuestwezel, die alle drie voor het meerendeel door landbouwers bewoond waren. Onze molen stond op de groote beek (Aa of Weerys) onttrent de plaats waar de grenzen der drie gemeenten samenkomen (grenspaal n° 228). We hebben daar nog een Watermolenstraat en een Watermolenbrug, en de hoeve (onlangs herbouwd), die dicht bij den molen stond, hiet tot vóór enkele jaren « de Watermolen », evenzoo noemde men den toenmaligen bewoner « Jan van den Watermolen ». Oude bewoners van Ter Eik vertelden dat de watermolen een zekere beruchtheid verworven had in de strooperswereld, hij stond op een uitgelezen plaats, vlak bij de rijksgrens, en een der oudste menschen van het gehucht zegde : « Mijn vader was van 1807, hier gewonnen en geboren en die heeft nooit geweten, dat er een watermolen stond, maar ik heb me wel laten wijsmaken, dat de boomstronken, die daar nog in de beek zitten, overblijfselen er van zijn.

In het archief der gemeente vonden we, tot nu toe, niets desaan-

(1) Deze studie werd opgemaakt op verzoek der « Provinciale Commissie voor geschiedkundige en folkloristische opzoekingen » en als antwoord op de vragenlijst ingezonden. (Behalve voor wat betreft de gegevens over den tweeden watermolen.)

gaande vermeld, behalve deze bepalingen in het Schatboek van 1618, opgemaakt volgens het Meetboek van 1581 : « *Niclaes Goris Augus-tyns hout te leene een parcheel lants, gelegen ter Eycke aan 't Rol-leken* (een waterloop) *comende Oostwaert Wouter Vergauw en erve onder Zundert, Zuytwaert de beke, Westwaert het Molenstraetke ende Noortwaert 's Heeren stracte* ». (f° 289, r°.) Dit zou dan het perceel zijn dat naast den watermolen lag en dat heel goed terug te vinden is.

Meer bijzonderheden betreffende den Watermolen bezorgde ons de heer J. Eernalsteen. We laten ze hier volgen : De watermolen van Ter Eik bestond reeds in de XVe eeuw. Vóór 1513 is hij afgebrand. In dit jaar inderdaad den laatsten Februari (modo Leod.) zien wij dat Geert Ingelbrechts als rentmeester van de heeren van Loenhout voor Schout en Schepenen van Loenhout verschijnt en mei recht heeft doen bezetten den grond met zijne toebehoorten « *daer de mo-len ter Eycke afgebrandt is* », voor den chyns die de Heer daar aan ten achter was. (1) Verder staat in een schepenbrief van Loenhout, dd. 6 Aug. 1544 « *West de enge strate soomen nade watermolen ter Eyck vaert* ». (2)

Nu rijst de vraag : « Lag de Watermolen op het grondgebied van Wuestwezel of wel van Loenhout ? » Zoo men de certificatie van 15 Mei 1569 leest, zou men denken, dat het op Loenhout is. Inderdaad, op gezegden datum certificeeren de Schout en de Sche-penen van Loenhout voor de waarheid, dat « *Jan de molenare Claes-sone geleden den tijt van 10 of 11 jaren in pachtinge heeft gehad, tot diverse jaren ende pachtingen soo de watermolen als de wintmolen van Mijn ghenadige Heer de Grave van Arenborch* » (deze was heer van Loenhout) en dat Jan gedurende de pachting hem wel en getrouw gedragen heeft, zoo in 't betalen als andersins. (3)

Over deze Jan de Molenaere Claessone weze nog gezegd dat hij met Lysbeth zijn huisvrouw uit Loenhout vertrok in 1559 (1558 style van Luydich).

De Schepenen van Loenhout geven hem op 7 Januari 1558 (stijl v. Luik) een goed getuigenschrift, waarbij zij verklaren Jan en zijn vrouw goed gekend te hebben, dat zij meer dan 6 jaar te Loenhout hebben gewoond, en den windmolen in pacht hebben gehad 5 jaar

(1) Scab. Prot. Loenhout 1512-13 f° 21, v°.

(2) id. id. 1538-50 f° 263, v°.

(3) id. id. 1567-80 f° 34, r°.

of meer, nooit hebben zij hooren zeggen, dat Jan of zijn huisvrouw « enichsins waeren geïnfecteert oft besmet van enige heresien oft ketterijen, maer altijd geleeft ende gewandelt in alle geboden der H. Kercken, zoo goede christene menschen nader goede oude costuymen ende gewoonte alhier altijd gedaen hebben, ende heeft alhier gestaen tot goeden name ende fame soo eenen eerlycken man toebehoert », ook nog dat « deselve uit Loenhout nyet en vertrect oft en fuyert om enige schulden oft anderssins. » (1)

In Schepenbrief van 27 Oct. 1572 staat : « gelegen binnen Loenhout... byde watermolen, O. den molendijk, Z. de laren, comende W. en N. de beke » (2) en in een Schepenbrief van 24 Maart 1572 : beemd « gelegen bijde watermolen, O. en W. de beke, ende N. den molendyck. » (3)

Op 12 Dec. 1531 worden voor de vierschaar te Brecht de volgende getuigenissen afgelegd :

1°) Jan Hegge getuigt, dat hij buiten was, toen Jan Coels en de Meyer van Wezel gecommieschap hadden van de « 2 moelenroeyen » en dat hij Jan Coels hoorde zeggen dat de Meyer de 2 houten gekocht had voor 7 Rynsgulden, en dat de Meyer 30 st. geven zoude van vracht en dat deze « vlien mocht » met 5 st. als de houten verbouwen waren, dat hij ze dan mocht laten liggen, daar ze lagen, op de stede.

2°) Michiel Joerdaens getuigt, dat hij er bij is geweest toen 2 of 3 van de « moelenmakers van Wesel » het hout afgehouden hebben en dat zij 't hout van de grachten wonnen met gewijnte en dat zij het op beurden en dat zij zeiden « zij zullen het doen, maar het zal er al toe gaan ». (4)

Stond nu de Watermolen al of niet langs Wezelschen kant der beek, zeker is het, dat deze molen evenveel belang had voor de bewoners der drie gemeenten, die op Ter Eik, ver afgezonderd van de kom der gemeenten hun eigen boerenleven leidden en er den grond bebouwden, die langs de Heirbaan en aan de boorden der groote beek, reeds van in de eerste tijden een zekere vruchtbaarheid genoot. (5)

(1) Scab. Prot. Loenhout 1550-58 f° 308-319.

(2) id. id. 1567-80 f° 158 v°.

(3) id. id. id. f° 136 r°.

(4) Not. Act. Judic. Brecht, 1522-37 f° 47 r°.

(5) In de « Wachelbergen », op het gehucht Ter Eik, werden in 1875 verschillende lijkurnen, alsmede twee bronzen armbanden ontdekt. (L. Stroobant. Taxandria II blz. 215.)

II. DE WATERMOLEN VAN HET MARUM.

Na dezen watermolen, waarover voor 't oogenblik bepaalde gegevens ontbreken, hebben we een anderen molen te behandelen die meer stroomopwaarts op dezelfde Aa of Weerys stond, bij het Marum. Hierover bezitten we de eerste dokumenten en namelijk 1°) het besteck (1625), 2°) de aanbesteding (1635), 3°) verpachtedullen en briefwisseling over de verpachting (1642-1644), 4°) verslag over de bezichtiging door de molenmeesters van den watermolen (1645).

Alles wijst uit, dat deze watermolen zou gestaan hebben op de plaats of nabij het huidige « Bouwken » achter de Vloeikens — en sommige inwoners herinneren zich nog wel iets gehoord te hebben over een aldaar verdwenen molen.

Een der eerste werken van Willem van der Rijt, nadat hij de heerlijkheid Wuestwezel en Westdoorn gekocht had (1624), was dus het zetten van een watermolen. Vóór de molen werd opgericht was er reeds een molenaar gevonden die den nieuwen molen zou betrekken. Woonde deze molenaar op een ouden watermolen die daar reeds stond, of werd er voor de eerste maal op die plaats een molen opgericht, kan niet met zekerheid bevestigd, maar vermits al de materialen nauwkeurig beschreven worden en er van oude bouwstoffen geen spraak is, mogen we wel veronderstellen dat we voor een gansch nieuwen molen staan. Hiervoor werd dus eerst een bestek opgemaakt, dat we hier letterlijk laten volgen, 't geeft ons een trouw beeld van zulken ouden watermolen.

Besteck ende Memorie om een nieu Watermolen te maecken voor Cornelis Adriaen Goris, molder, metten huys daertoe dienende, ter eere ende den Heere Schouteth vuyten name vanden Heere van Wuestwezel ter andere sijde.

Ende ierst den huys van den molen.

Item sullen de stijlen vanden huys lanck moeten sijn negen voeten (1) in het cruys, dick acht duymen, (2) ende sulcken acht stijlen, behoudelijck datter twee lanck sullen moeten sijn twelff voeten, alles van goet eycken houte.

De plaeten sullen breed moeten wesen seven duymen ende dick vier duymen.

Item sal 't voors-huys aen beyde sijden moeten wesen affgehangen met een afhanck lanck vyff voet ende een halven luttel min ofte meer, de posten aende syden sullen oock moeten wesen van goet eycken hout.

Item noch twee vlaem-che deurcosijnen (3) boven met twee lichten van goet eycken houte, desulcken sullen lanck moeten sijn seventhien voeten.

(1) een voet is ongeveer 30 cm.

(2) een duim = 2,14 cm.

(3) Cosynen = ramen.

Item sal 't voors-huys lanck moeten sijn vierendertich voeten.

Item allentgene d'welck boven d'eerde wesen sal, sal den aennemer volstaen met goet vuerenhout (1) naerden eysch vanden wercke.

Item in het lanck gebynte (2) vuyt twelff voeten sal moeten wesen eenen eycken balck dick thien duymen in sijn cruyse ende onder aende selve stylen sal gewerckt moeten worden een cloosterhout (3) breed seven duymen, dick vijff duymen, ende in 'tselve cloosterhout sullen gewerckt moeten worden acht stijltkens, dick synde in het cruys vyff duymen, lanck vyff voeten luttel min ofte meer, ende opten balcke van 't voors-gebynte sullen gemaect moeten worden ses stijltkens dick als voore, ende lanck seven ofte acht voeten, naerden eysch vanden wercke, ende het eerste gespan (4), aenden stormweechte (5) sal moeten wesen van goet eycken houte, dick vier duymen.

Item sal in 't voors-huys een gebynt moeten gemaakt worden daer de stylen maer seven voeten van maelcanderen en sullen mogen staen, daer het steenbedde op liggen sal.

Item aen d'ander sijde vande comme (6) sal een cloosterhout moeten gemaect worden, dick ende breed als het voorgaende ende sal dit en het voors. cloosterhout lanck moeten wesen twee en twintich voeten, alwaer boven op gewerckt sal moeten worden eenen slooff (7), dick in sijn cruys acht duymen ende daer onder gewerckt thien styltkens dick in hen cruys, sesse duymen, ende aenden wielcant een hantvestinge lanck omtrent acht ofte negen voeten ende aldaer in d'eerde gegraven eenen pijl vier voeten diepe ende alsdan voorts in d'eerde geleyt soo tselve can verdragen ende buyten den wielcant aen het radt sal noch gewerckt moeten worden een balcxken met d'een eynd in den langen styl, dweers over de comme dick naer den eysch van de wercke.

Item sal de voors. comme van binnen moeten beslaegen worden met goet eycken bert, dick eenen duyme ende sullen d'eycken plancken moeten comen tot boven d'assche, ende die over maelcanderen gewerckt eenige duymen, endesal de voors. comme wijt moeten wesen drij voeten, ende de plancken op elck styltken genagelt met drye nagelen, ende sal de voors. comme aende sijde vanden wielcant moeten vallen eenen voet.

Item sal voor aenden molen gemaect moeten worden een verlaet (8) wijt thien ofte twelf voeten ende daer over een brugge ende daer op geleet ses ribben. swaer vijff duymen waer opgeleet sullen moeten worden goede eycken plancken dick twee duymen, voor 't voors. verlaet sal moeten gemaect

(1) vuerenhout = hout van den rooden den, pijnhout.

(2) gebynte = gebint, samenstel van balkwerk, ook een balk die twee anderen verbindt.

(3) cloosterhout = sluithout.

(4) gespan = samenstel van balken waarop het dak rust.

(5) weech(t) = wand met eiken banken gevlochten en daarna met klei bestreken.

(6) comme = kom, (kuip) waarin de molensteen draaien.

(7) sloof = dekplant, dekplaat, debalk op paalwerk.

(8) verlaet = schutssluis.

worden eenen dorpel daer de deuren op sullen vallen ende daer de schottstylen (1) op sullen staen, dick thien duymen ende lanch dertich oft veertich voeten naerden eysch vanden wercke, ende voor aenden dorpel salt moeten gepaelplanckt (2) worden diep inde aerde vier oft vijff voeten, naer den eysch vanden gront ende ofte plancken tingelen (3) van seven of acht duymen breed, opten voors. dorpel sal aen elcke sijde eenen vleugel gemaect moeten worden ende aen elcke sijde met twee styltkens, ende sal voor aenden dorpel noch gemaect moeten worden eenen boort die sal moeten vallen aenden voorsten cant anderhalven voet, daeronder sullen moeten liggen twee slyckhouten ende het voorste sal moeten liggen effen ofte reysens ende sal 't voors. oock moeten gepaelplanckt zijn als voorseyt is, ende sal aen elcke syde vanden baert, moeten gemaect worden eenen vleugel hooch naer den eysch vanden wercke, aen elcken vleugel sal gemaect moeen worden drye styltkens, oock swaer ende lanck naer den eysch vanden wercke, alwaer op elcke sijde gewerckt sal moeten worden eenen slooff swaer naerden eysch als voor, ende aen elcke syde van desen vleugel sal moeten zijn een hantvestinge ende opten selven vleugel sal noch moeten liggen een balxken dick ses ofte seven duymen, welcke vleugels elck sullen moeten vliegen twee voeten.

Item sal opden voors. dorpel moeten gemaect worden twee schottstijlen elck lanch acht voeten, dick int viercant negen duymen, daer inne een rabadt (4) groot vijff quartier duymen ende sal tselve rabadt eenen oversteek moeten hebben van twee duymen en een halven, op welcke schottstijlen gewerckt moet worden eenigh treckbalck dick int vierkant elf duymen, lanch seven voeten luttel min of meer.

Item sal inden voors. watermolen gemaect moeten worden een goede ende bequame assche van eycken hout de welcke lank sal moeten wesen thien ofte twelf voeten, swaer inden cruys twee voeten daer inne gewerckt van binnen een cam radt welck cam radt wijt sal moeten wesen acht ende een halff voeten, waer aff dat de ploystucken dick sullen moeten zijn ses duymen, breed twee en twintich duymen, daer inne noch gewerckt twee ermen, dick vijff duymen ende een halff, ende diep derthien duymen, ende sal op 't radt gewerckt moeten worden vier eycken velgen sonder meer, dick vier duymen, breed thien duymen, daerop gestelt vier en twintich cammen van goeden ende droogen esschen hout; noch sal moeten gemaect worden twee rutselschuyven (5) van goeden droogen nootboomenhout, daer inne gewerckt negen mispelen staven ende sullen hier omme gemaect moeten worden twee loffelycke yzeren banden, noch sullen hier inne gewerckt moeten worden acht plancken naer eysch vanden wercke, noch twee yseren bouten, ringen en schijven gelyck als dat behoort.

Item in het radt sullen moeten gemaect worden acht ermbouten met

(1) schot = schut (schutstijlen).

(2) paelplancken = voorzien van grondbalken.

(3) *tingelen* = steunlatten — dunne, smalle latten, o.m. gebezigd op de naden tusschen de planken van een vloer.

(4) *rabadt* = sluitboom.

(5) *rutselen* = voortschuiven, glijden.

ringen ende scheiren soo dat behoort, noch acht quartierboutkens, oock mette ringen ende scheirkens als voor. ende sal aen elck pineynt moeten liggen seventhien loffelycke schyven luttel min ofte meer ende op elck eyndt noch eenen drijfbandt.

Item sal noch moeten maecken aen elck eyndt vande assche een scheirgebyndt, welch scheirgebyndt sal moeten staen op een plaete, ende sal de plaete vijff duymen dick ende twelf duymen breed moeten wesen, ende sal daer inne gewerckt moeten worden twee cruysbanden, aen allen d'eynden gewerckt op eenen tandt van eenen duym diep, daer inne noch gewerckt een calff (1) welck calff soo veel spelens sal moeten hebben datmen tselve jaegen (2) can, ende sulckx twee.

Item sal noch moeten maecken een waterradt hooch seshien voeten, de velgen sullen dick moeten sijn ses duymen, diep seven duymen, van goeden viercanten hout, ende sal in 't selve radt gemaect moeten sijn vier ermen lanch vyfthien voeten en een halven, swaer vyff en ses duymen, int midden gespannen vier duymen. Op welck voors. radt noch sal moeten gemaect worden veertich alpen (3), breed twelf duymen gespannen twee duymen, wel meer, maar nyet min, lanch XXXI duymen, daeroppe veertich steerten, welcke steerten lanch sullen moeten sijn twintich duymen luttel min ofte meer, breed ses duymen en diep twee en een halff duymen, noch sullen op het voors. radt gemaect moeten worden, tachentich veren, breed drye duymen, dick drij quartiers duyms.

Item noch sal gemaect moeten worden eenen vonder, dick in sijn cruys elf duymen luttel min oft meer noch twee vonders scheyven lanch omtrent seven voeten, gewerckt soo dat behoort.

Noch sal moeten gemaect worden een meelback lanck en groot naerden eysch vanden wercke, met twee ermen, ende noch een meelgote nyet te wijt op datter er coye oft peerte door en mach.

Noch sal moeten gemaect worden een rinckhout (4) breed thien duymen, dick drye oft vier duymen, ende dat van goeden weechboomen hout.

Item noch een karee vande groote van twee veertelen corens, noch twee eselboomkens, lanch ende swaer naerden eysch vanden wercke, ende noch eenen esel, noch twee steenhouten, noch een waeckhont; Item noch eenen rolle, noch een beytel, Item noch eenen corenback, groot thien veertelen corens, noch een asken met een haspel daer men den steen mede vuyt ende in leet ende doet, van acht oft negen voeten lengte, noch een cleyn asken van vyff oft ses voeten omme te gebruycken als het voorgaende.

Cornelis Adriaan Goris was weliswaar in 1625 als molenaar aangeduid in het bestek, doch toen, tien jaar daarna slechts, het maken van den molen werd aanbesteed, schreef men « *eenen watermeulen, dienende voor Cornelis Adriaen Backers.* »

(1) *calff* = balkstuk, dwarshout.

(2) *jaegen* = drijven, bewegen.

(3) *alpe* = schepbord aan het rad van een watermolen; het wiel zelf heet *wiel van alpen*, of *alpwiel*, *alpenrad*.

(4) *rincklat* = draaihout, sluithout.

Er werd voortgewerkt op het eerste bestek (1625) wat als conditie in de aanbesteding wordt vermeld, doch bovendien wordt nog gezegd dat de aannemer zal moeten maken « *een middelweechte van onder tot boven, ende noch drye deuren met vier vensteren.* »

De besteder, Cornelis Adr. Backers, moest zelf al het hout en de andere materialen leveren op zijn kosten « *sulcx datten aannemer daarvan geenens cost en sal hebben te lijden.* »

Het maken van den watermolen werd aangenomen door Lambrecht, den zoon van Lambrecht Cornelissen, timmerman, voor de som van *negen en veertig Carolus gulden* van twintig stuivers het stuk. Deze som moest in twee helften betaald worden, de eene als « *den huyse gericht sal sijn* » en de andere « *soo wanneer den huyse volmaeckt sal sijn* » of acht dagen daarna. Het werk moest geëindigd zijn veertig dagen vóór Allerheiligen, maar de besteder moest tevens zorgen dat de noodige materialen op tijd aangebracht waren.

Deze aanbesteding werd gedaan den 24ⁿ Augustus 1635 in tegenwoordigheid van twee getuigen : Meester Jan Verheyden en Jan den Smid.

Hoogst waarschijnlijk bleef Cornelis Adriaan Backers tot 1642 als molenaar op den watermolen, want de eerste verpachting, die we vinden is van 9 December 1642.

Deze eerste verpachting (er is van geen vorige verpachtingen spraak) geschiedde door Wouter de Witte, rentmeester van ridder Willem van der Rijt, voor de gelegenheid naar Wuestwezel overgekomen.

En wie nu eens graag weet waaraan onze molenaar zich te houden had en tevens wil vernemen hoe zulke verpachting in den ouden tijd geschiedde, leze de hiervolgende « *verpachtcedulle* », die zoo belangrijk en teekenend is dat we niet kunnen nalaten ze in haar geheel over te drukken :

Verpachtcedulle van des Heeren Watermolen. Jan Jacob Palms, pachter, 1642.

Conditie ende voorwaerden volgens welcke Sr Wouter de Witte, inden naeme ende qualiteyt als rentmeester van den Ed. Welgeboren Heere, Mijn Heere vander Rijt, heere van Brouchem, van Wuestwesel ende Westdorne etc., openbaerelijck aenden meestbiedende sal verpachten des gemelden Heeren Watermolen, gestaen binnen desen Dorpe van Wuestwesel, bijden Marum, met den huyse, hove ende landen daertoe behoorende.

Ierst soo is te weten dat den voors. watermolen wort verpacht voor een tijt ende termijn van *drye ierstcomende en achtereenvolgende jaeren*, ingaende

ende beginnende alnu te Kersmisse toecomende ende int lesten jaere wederom vuytgaende op Kersmisse anno XVIe ende XLV.

Item sal den pachter gehouden wesen voor 't voldoen vande pachtpenningen ende voordien conditiën te stellen goede *borge* tot contentemente vanden Heere verpachter, welcke *borge* sal staen als den principaelen pachter ende elck voor al onder verbant van hunne respective persoonen ende goederen.

Item sal den pachter gehouden wesen geduerende dese pachtinge de gemeynte te dienen metten voors. watermolen naer behooren ende gewoonte op pene soo bij des contrarie dede van daer over gestraft ende gecorrigeert te worden naer behooren.

Gelyck oock den voors. pachter gehouden sal wesen soo wanneer datter bequamicheyt is van water omme te maelen, 'tselve metten voors. watermolen te doen ende de gemeynte daarmede te gerieven op pene soo hij des contrarie dede ende den voors. molen stille liet staen, daerover aenden heere tecker reyse te verbeuren de somme van sesse gulden.

Den selven pachter sal oock gehouden wesen den voors. molen tot synen coste in goeden reke (2) te brengen ende alsoo te onderhouden, ende den-selve t'synder afscheyt in goeden reke over te leveren, op pene soo daarvan yet gebraecke 'tselve opden voors. pachter oft sijn *borge* te mogen verhaelen met executie als voren.

Item sal insgelyck tot synen coste moeten onderhouden, de molensteen vanden voors. watermolen ende tgene hij teynde de pachtjaeren vande selve steenen tegenwoordigh in den molen liggende gemalen sal hebben, daarvan moeten betaelen van yederen duym steens de somme van acht guldens.

Item den pachter sal den voors. watermolen gebruycken liber ende vrije, sonder gehouden te wesen eenige Dorps lasten te betaelen ende ensal dese pachtinge ofte den molen aen niemanden moghen overlaten oft voorts verpachten sonder consente vanden heere verpachter oft syne gemelde Edelheyt.

Item sal den pachter gehouden wesen de weechden ende wanten vande huysinghe des voorschreven watermolen te onderhouden in goeden ende lof-felycken reke ende deselve t'synder afscheyt wederom dicht afleveren op pene vande selve tsynen coste te moghen doen maecken.

Sal oock gehouden wesen geduerende dese pachtinge te betaelen vande hofstede ende landen de Conincxbeden ende voorts alle andere lasten soo reele als personele die geduerende deselve pachtinghe daerop sullen geseth ende omgeslagen sullen worden sonder cortinghe.

Item sal deselve pachter oock gehouden wesen sijne beloofde pachtpenningen jaerelyckx te betaelen en te voldoen binnen Bergen opten Zoom in handen vanden heere oft sijn rentmeester in gepermitteerde gelden, munte van Brabant, het ierste jaer te Kersmisse XVIe ende dryenveertich.

Daerenboven sal deselve pachter schuldich en gehouden wesen int gereet te betaelen van elcken gulden pachtpenninck twee stuyvers tot rantsoengelde

(1) De molenaar ontving dus als maalloon het 24^e deel van hetgeen men te malen bracht.

(2) Rec, reke = goede staat. Te (in) reke houden = goed onderhouden ; te reke brengen = herstellen.

ende dat voor het ierste jaer sonder afcortinghe vande pachtpenningen, midts-gaders noch 't recht van 's heeregelt en 't schrijven deser voorwaerden ende eenen godtspenninck sonder cortinghe, ende noch jaerelyckx moeten leveren aan sijne meer gemelde Edelh. drye coppelen vette capoenen (1) sonder cortinghe als voren

Oft yemant quame te pachten die egeen borg en conde stellen oft dese conditie voldoen, soo sal men den voors. watermolen opden staenden voet andermael moghen verpachten en 't gene denselve min comt te gelden sal men den gebreckelijcken pachter realijck mogen affpanden, ende soo deselve meer gelt sal wesen tot prouffijt van sijne meer gemelde Edelheyt.

Item oft den voors. molen nyet genoegh gelden en mochte, soo sal men selve moghen ophouden sonder yemants tegenseggen alwaert dat de keersse daerop ontstoken waere. (2). In welcken gevalle de hoogers vande hoogen bij hen geseth nyet en sullen prouffiteren ende sal een yeder moeten sitten op sijn gelach.

Item sal men den voors. molen verpachten metten voorslagh ende de myne, ende soo wie de mijne heeft, sal daarmede winnen 't voorhoogen ende daerop moghen setten soo vele hoogen alst hem goetduncken en gelieven sal, doende elcke hooghe drye gulden daervan de hoogers voor henne winste sullen prouffiteren het een derdendeel dwelch hen promptelyck bij den pachter sal worden betaelt.

Oft den vorster hem verabuseerde int afroepen, datter twee oft meer samen spraken oft datte keersse bij versuymenisse vuytginge sulckx datmen tselve nyet claerelyck en conde gescheyden, sal men tselve moghen hergaen soo dickwils als dat gebeurde.

De verpachter reserveert te moghen kiezen synen liefsten ende weertsten pachter, yeder op sijn geboth, den eersten insetter, tweeden hooger, totten lesten toe, soo het hem gelieven sal, sonder yemants tegenseggen.

Ingeseth bij Jacob Janssen op *vyftigh guldens*, daarmede denselven heeft gewonnen 't voorhoogen, deselve Jacob seth *twee hooghen*, Jan Jacob Palms seth noch *een hooghe*, Cornelis Lambrechts seth *drye hooghen*, Jan Jacob Palms seth noch *een hooghe*, Jacob Janssen seth noch *twee hooghen*, Cornelis Lambrechts seth noch *drye hooghen*, Jan Jacob Palms seth noch *een hooghe*, daer voore hem de pachinghe met 't vallen vander keersen is gebleven.

Ende is dese voorwaerde gestaeft metten vonnisse te moeten volschieden ter manisse van Jacob van Ostaeyen, stadthouder vanden Schouteth, ende wysen van Adriaen Verheyden, Peeter Jan Wellens ende Peeter Jan Beyers, schepenen in Wuestwesel.

Actum den IXⁿ December 1642.

P. VAN BEECK. »

(1) capoenen = gemeste hanen (capuynen).

(2) Dit « *Keersbranden* » is een oud gebruik dat op sommige plaatsen nog bestaat. Wanneer de laatste bidders hun bod gedaan hadden werd de kaars aangestoken — zoolang de kaars brndt mag nog geboden worden maar degene die bij het uitbranden der kaars laatste bieder was, blijft kooper of pachter.

Zou het niet zijn dat de kaars aangestoken werd op het oogenblik dat ze bij ons thans op een koopdag noemen « het werven » ?

Den 15ⁿ December daaropvolgend werden door de schepenen als borgen voor Jan Jacob Palms aanvaard : 1) Adriaan Willemssen van Wuestwezel ; 2) Jan Lucas Coyen, van Meerle en 3) Bertholomeus Cornelissen, van Meir.

Deze verpachting liep dus tot Kerstmis 1645. Maar zoo lang hield de pachter, Jan Jacob Palms, het niet vol, zoodat zijn borgen verantwoordelijk werden gesteld. Dezen nu, gingen bij den Heer om een nieuwe verpachting verzoeken en den 7ⁿ December 1644 schrijft rentmeester de Witte, namens zijn heer, volgenden brief aan sekretaris van Beeck :

Heer Secretaris,

« Alsoo Jan Jacob Palms, pachter vanden Watermolen, denselven molen verlaten heeft en dat de Borgen versocht hebben dat mijn Heer den voors. molen weder soude verpachten, met presentatie van 't jaer dat nu te Kersmisse sal comen te expireren te voldoen. Ende alsoo mij de gelegenheyt nyet en is om alsnu te connen overcomen, sal u denselven molen voordien tijt van 2 Jaeren believen te verpachten, opde voorgaende conditiën, mits alvorens acte te nemen vande borgen dat sij het vorig jaer gelieven te voldoen.

Wilt de veylinge op morgen laten doen om tegen den achtsten, wesende Donderdag, te verpachten. Zult mijn Heere en mij verobligeren. Ziet wel toe datter goede borgen gestelt worden. Mij hierop verlatende sal ik eyndigen en blijve naer groetenissen

Heer secretaris,
Bergen, den 4 December 1644. »

Uw dienstbereyde vriendt
W. DE WITTE.

Uit het antwoord van den Sekretaris vernemen we niet slechts wanneer de verpachting best zou geschieden maar bovendien drukt hij zijn vrees uit dat de verpachting niet veel zou opbrengen vermits de molen niet meer in goeden naam stond en zeer verwaarloosd was door de vorige molenaars.

Ziehier hoe de sekretaris het schrijven van den rentmeester beantwoordde :

Mijn Heere,

Ich hebbe Ued. schrijvens nopende 't verpachten vanden watermolen wel ontfangen, doch en conde de publicatie, nyet doen doene midts de vergaderinge vanden volcke aende kercke meestendeel was gescheyden, en vonde evenwel 'tselve verpachten op Donderdag, wesende morgen, nyet geraden, midts het alhier Heyligdach is (1), mede oock omdatter op de omliggende dorpen egeen publicatien en condien gedaen worden, hebbe over sulcx op het behagen van UEd. den dach van verpachtinge vuytgesteld op Dynsdach toecomende toe, en sal tot dyen eynde billietten vuyt seynden, omme 't selve te

(1) 8 December = O. L. Vr. Onbevlekt Ontvangen.

vercondigen op de Dorpen van Brecht, Loenhout en Sundert, sal oock Saterdag toecomende, tselve laeten veradverteren tot Loenhout, alwaer midts 't verpachten vanden wintmolen vele molders sullen vergadert wesen. Beduchte (1) evenwel datten voors. watermolen nyet en sal connen worden verpacht, overmidts denselven in seer slechte estime is gecomen, gelyck UEd. 't selve wel can bedencken, doorde voorgaende molders, die denselve hebben verlaeten, sal nyettemin daerinne mijn vuyterste devoire doen, ende van UEd. een weynigh antwoorde in 't geschrifte oft mondelinge verwachtend, hier mede blyve

Mijnheer, UEd. oytmoedich Dienaer
Wuestwesel, 7 December 1644.

P. VAN BEECK.

De sekretaris had niet mis geraden. De tweede verpachting (13 December 1644) geschiedde door P. van Beeck voor een termijn van twee jaar. Na voorlezing der condities begon de vorster (dorpsdienaer) te roepen vanaf honderd gulden en minderde zoo tot dertig gulden, daar er niemand « mijn » geroepen had werd het afroepen gestaakt. Dan « *andermael affgeroepen is gemijnt bij Adriaen vanden Steen op twintig guldens en heeft daerbij geseth twee hooghen, daervoor hem de pachtinge met vuytgaen vande keerse gebleven is* ».

De eerste maal werd de molen verpacht voor 50 gulden en 13 hooghen of 89 gulden, terwijl de tweede maal, ondanks al de ruchtbaarheid die er aan gegeven was de verpachting slechts 26 gulden opbracht.

Het laatste stuk betreffende dezen watermolen is het verslag dat de molenmeesters opmaakten na de bezichtiging van 5 Januari 1645. Men zou zich thans verwachten aan een lange opsomming van onbruikbare werktuigen en deelen van den molen, doch zulks is niet het geval. Het zal veeleer de slechte ligging (ver van het dorp) in een onvruchtbare streek geweest zijn die de molenaars ten onder deed gaan. Uit het verslag dat we hier laten volgen vernemen we dat het alleen den ondersten molensteen was die niet meer kon gebruikt worden, daar hij in vijftien of zestien stukken was. We lezen dus :

Beleydinge vande Molenmeesters opden Watermolen

Ten dage ondergeschreven hebben Jacob van Ostaeyen en Peeter Jan Beyers, Schepenen, met Peeter van Beeck, secretaris der heerlyckheyt van Wuestwesele, ten verzoecke van Adriaen Cornelissen vanden Steen, pachter vanden Watermolen toebehoorende den Edelen Heere deser voors. heerlycheyt bij inspecti oculari beleyt en gevisiteert de molenmeesters vanden voors. watermolen, benefens Adriaen Esders timmerman ende molenmaecker, ende hebben bevonden dat den ondersten steen, genaemt den ligger alles is ver-

(1) Beduchte = vrees.

sleten en in ontrent XV oft seshien stucken, sulcx dat die onbequaem is om daermede eenichsints te maelen oft te gebruycken, en dat den voors. pachter oversulcx midts deselve onbequamicheyt den voors. watermolen moet laten stille staen, sonder die te connen bemaelen.

Actum den Vⁿ January 1645.

P. VAN BEECK.

Verder vinden we voor 't oogenblik niets aangaande dezen watermolen. Latere bevindingen zullen steeds als toevoegsel in ons tijdschrift verschijnen.

We eindigen thans met de watermolens en gaan over tot een derden verdwenen molen :

III. DE WINDMOLEN DER HEEREN VAN WUESTWEZEL

Deze Windmolen stond tegen de thans nog bestaande Molenstraat, waarschijnlijk op een stuk grond, toebehoorende aan Baron Gericke van Herwijnen. Over vele jaren werden er wel eens steenen uitgegraven (bij het planten van een bosch) en bestond er een kleine verhevenheid, waarschijnlijk overblijfsel van een verdwenen molen-dam.

Over dezen molen zijn in onze archieven enkele bepalingen te vinden. We laten ze hier volgen (voor zoover ze reeds gekend zijn) :

In 1484, den 14ⁿ October, verkocht *Nous de molenaar* een stede die moet gestaan hebben ontrent de plaats waar de vroegere molen zich bevond. (1)

Een los blad, eigenhandig beschreven eerst door Elisabeth van Berchem (1622-1674) vrouwe van Wuestwezel, en later door Willem van der Ryt, jr. († 1663) heer van Wuestwezel geeft het volgende :

« Ik onderschreven heb afgerekend met Cornelis Lambrechts (5 Januari) duizend zes honderd en drie en vijftig, zoo dat ik van 5 Jan. 1652 tot 5 Jan. 1653, duizend gulden van hem heb ontvangen, zoo aan geld, koorn en boter, verschenen intresten en reparatie, zoo dat dat jaar betaald is. Elisabeth van Berchem » (herschreven). (2)

Dan volgen de kwijschriften voor 1653 en 1654 en eindelijk dat voor 1655 door Willem van der Rijt, aldus :

(1) Scab. Prot. Wuestwezel. 1483-93. f° 12 r°.

(2) Elisabeth van Berchem had veel moeite om zich behoorlijk in 't Nederlandsch uit te drukken, zooals blijkt uit verschillende handschriften berustend op het gemeente-archief, bovendien gebruikte ze bij voorkeur de Fransche taal. Het verwondere ons dan niet, dat ze zelfs de in zwang zijnde schrijfwijze van den naam harer heerlijkheid niet kende. Van 1624 tot 1745, wanneer de ridders van der Ryt hier meester waren, was de spelling Woestwessel om zoo te zeggen officieel. Vgl. nota 4 blz. 19. « Wesalia » II° Jg. n° 2.

« Op heden dertichsten October sestienhondert en ses en vyftich heeft Cornelis Lambrechts, mulder tot Woestwesel mij betaelt het heele jaer sestienhondert vijf en vijftich zijner verschenen pacht soo van den meulen als van de hoeve. T'oirconden desen onderteykent tot Bergen op den Zoom, datum als boven. W. v. d. Rijt. »

Dan het voornaamste : We vonden enkele exemplaren van een aanplakbrief die gediend heeft om de verhuring van den windmolen aan te kondigen. Deze luidt aldus :

TE HUYR
Een wel-gelegen KOOREN
WINT-MOLEN,

In de Heerlyckheyt van WEST-WESEL (1)

Mevrouw Elisabeth van Berchem, Douairière van wijlen d'Heer van West-Wesel, Vrouw in Oudt ende Nieuw Vosmeer, ende Vrouw in Brecht, d. c.

Is van meeninge in 't openbaer te verhuyren een seer wel-ghelegen KOOREN WINT-MOLEN, staende ende gelegen in de Heerlyckheyt van West-Wesel, met een woonhuys, ende omtrent seven of acht buynderen landt daer aen gelegen.

Waer mede haer Ed. Sidt en Verhuyrdagh houden sal op het Huys van West-Wesel, op Dinsdage den 16 October 1668, na de middagh de klokke twee uyren precys. Die gadinge hebben kome ten dage voors aldaer, aenhooren de voorwaerde en doen hun profijt.

Die ondertusschen de voorwaerde ghelieven te lesen, die vervoege sich in 't Dorp van West-Wesel bij de Secretaris aldaer, die een yder goet bescheyt sal doen.

Segget voorts. »

Bij een verkooping van heidegronden (1770-89) (2) werd in de voorwaarden geschreven dat tot op eenigen afstand van den molen geen hoog-opgaande boomen mochten geplant worden.

« Quarto, dat de plaetse alwaer den molen is staende particulierelijck aen den heere sal gereserveert blijven ter distantie van (oningeruuld) roeden, rontom denselven molen, en dat er voorts sal besproken worden, dat aen degene den cavel valt omtrent den molen, daer ter sekere distantie geene opgaende boomen sullen mogen komen. »

(1) Zie vorige nota.

(2) Over dezen verkoop leze men « Wesalia » 1^e jg. blz. 23.

Verder werd ons nog meêgedeeld dat vroeger rond den windmolen leemen hutten stonden, die bewoond werden door molenknechten, een dier hutten noemde men « Schoepekot » waarschijnlijk naar den naam van den knecht.

Deze molen werd afgebroken door Baron Jan Frans Jozef de Vinck, heer van Wuestwezel (1747-1811) op het einde der 18° eeuw, aanstonds daarna werd een houten molen opgetimmerd op de plaats waar thans den steenen molen staat.

Alhoewel er geen gegevens over te vinden zijn, mag wel verondersteld, dat deze molen een zoogenaamde « banmolen » was, t. t. z. waar de bewoners van den ban of het rechtsgebied (hier de heerlijkheid) verplicht waren hun graan te laten malen.

Plaatsnamen. — Het bestaan van een molen leidde gewoonlijk tot het vormen van plaatsnamen in verband met den molen.

Zoo kennen we bij den watermolen op Ter Eik de *Watermolenstraat*, die van de Heirbaan over de beek naar Loenhout leidt; daar waar deze straat over de Aa loopt, ligt een brug, de *Watermolenbrug*.

Nabij den Windmolen, de *Molenstraat*, die een vertakking is van de Heirbaan en liep van den Kruisweg tot aan den vroegeren molen. Ook kwam er een straat van « over de heide » (van het Witgoor) naar den molen, doch daar deze smaller was dan de eerste, noemde men ze het *Molenstraatje*. In de Molenstraat hebben we een loop die onder de straat doorloopt, vandaar een *Molengoot* en een *Molenlos* (waterlossing). De akkers die rond den molen liggen heeten *Molenakkers* (thans een kadastrale wijk), daarachter hebben we eenige heuvelachtige mastbosschen, de *Molenbergen*.

Folklore.

De molen speelde vroeger een heel bijzondere rol in het dorpsleven. De molenaar, evenals de brouwer, was een der vooraanstaande inwoners en dat was gekend, zoodanig dat de leurders die met hun koopwaar de huizen afgingen steeds zegden om reklaam te maken, « *dat ze bij den brouwer en bij den meulder iets verkocht hadden.* »

Natuurlijk knopen de menschen hun « wind- en weerkennis » vast aan den stand van de molewieken, het zijn de zekerste windwijzers — maar ook kunnen ze door den stand der wieken zekere gebeurtenissen uit het huis van den molenaar vernemen en worden

ze op de hoogte gehouden van de werkzaamheden op den molen. Zoo kennen we de volgende standen :

1° Vormen ze een schuin kruis (St Andrieskruis) dan houdt de molenaar Zondagdienst.

2° Als een wiek gereed staat om den molen voorbij te gaan, dan laat de molenaar weten dat hij zijn molensteen scherpt.

3° Is deze wiek geplaatst dat hij juist den molen voorbij is dan weten de menschen dat het gezin van den molenaar in rouw is. (1)

Bij gebuurte- en gemeentefeesten worden wel eens ter versiering vlaggetjes gespannen van de eene roede naar de andere. Met kerminis werd het zeildoek achter de roede omgeslagen terwijl het in gewone omstandigheden op de voorzijde werd vastgemaakt.

Vroeger kreeg de molenaar soms het bezoek van rondreizende molenknechten, die van den eenen molen naar den anderen gingen om werk te zoeken. Had de molenaar werk voor zoo'n knecht, dan bleef deze verscheidene dagen, soms weken, maanden, tot het druk seizoen voorbij was, doch kon de molenaar den werkzoeker niet gebruiken, dan was hij toch verplicht hem een dag in den kost te houden en voor één nacht slapens te bezorgen. Bij zijn vertrek kreeg hij dan nog 15 à 25 centen.

Het betalen van het maalgeld heeft den laatsten tijd werkelijke wijzigingen ondergaan. (2) « Vroeger hield de molenaar wisselkist, men bracht hem graan en hij gaf aanstonds meel, het was toen eveneens de gewoonte dat de molenaar al bellend rondreed om de bakzakken af te halen en gemalen terug te brengen. Als loon hield de molenaar op 13 kg. een kg. voor hem, vandaar de zegswijze : « De dertiende oogst is voor den meulder. » Ook gezegd : 1 kg. per meuken (7 m. = 100 kg.). Later kwam daar nog bij dat men per zak 1 kg. stuifmeel moest aftrekken. Thans echter wordt in geld betaald.

In de *volkstaal* vinden we vele uitdrukkingen, zegswijzen, spreekwoorden en raadsels met betrekking tot de windmolens en de molenaars. (3)

a) *Zegswijzen, spreekwoorden :*

1. *Hij heeft 'nen slag van den meulen gehad* = hij heeft zijn volle verstand niet.

(1) Standen der wieken bezorgd door C. Kockx.

(2) Zie blz. 42 voetnota 1.

(3) Het meerendeel der hier volgende uitdrukkingen, raadsels, enz. werd verzameld door den heer Const. Vervoort. Hij ontvinge onzen besten dank voor de flinke medewerking.

2. *Hij is zoo zot als 'ne meulen*, zegt men van iemand die niet wel wijs is of die overdreven geestig is.

3. *Hij draait lijk 'ne meulen* : iemand die steeds van meening verandert.

4. *Zoo scheef als een meulenwiek*.

5. *Een vrouwmenschi* («vrammes») *lijkt een meulenpeerd*.

6. Spreekwoord : *Gods molen maalt langzaam, maar fijn*.

7. *Die eerst op den molen is, wordt eerst bediend*.

b) *Raadsels* :

1. Vier oû wijven

Ze grollen en ze kijven

Ze loopen dat ze hijgen

En ze kunnen malkanderen niet krijgen.

(De molenwieken).

2. Wanneer is de meulder zonder kop in den meulen ?

(Als hij door de gaten kijkt.)

3. Waarom kijkt de meulder door de gaten van den meulen ?

(Omdat hij door de planken niet kijken kan.)

4. Waarom stroopt de meulder zijn mouw ?

(Om zijn arm.)

5. Er kwam 'ne meulder in zijn meulen. In iederen hoek stonden drie zakken, op iederen zak lagen drij katten en iedere kat had zeven jongen. Hoeveel voeten waren er in den meulen ?

(Twee, die van den meulder.)

6. Wie houdt er altijd maaltijd ?

(De maalder.)

c) *Zegsel* : *Meester Meulder, Maal Mij Mijne Maten Meel ; Morgen Moet Mijn Moeder Meelpap Maken.*

d) *Spotrijmpje* : *Meulder, meulder, korendief,*

Groote zakken heeft hij lief,

Kleine wil hij niet malen,

De duivel zal hem halen.

Deze gegevens aangaande verdwenen Wuestwezelsche molens, evenals de aanduidingen uit de spreektaal, kunnen zeker nog aangevuld worden. We hopen een volgende maal op dit onderwerp te kunnen terugkomen.

KAREL PEETERS.

Het Beeld van den H. Joannes Nepomucenus in de kerk van Wuestwezel.

Het schoonste monument van Wuestwezel is ontegensprekelijk de aloude kerk, in primitieven gotischen stijl gebouwd en toegewijd aan O.-L.-Vrouw-Hemelvaart. Het zal ons een genoegen zijn in verdere afleveringen van dit tijdschrift de verschillende merkwaardigheden ervan te bespreken, om aldus de belangstelling van inwoners en bezoekers voor onze schoone parochiekerk nog meer op te wekken.

Want er zijn hier, buiten de nieuw-aangebrachte altaren bij de vergroting der kerk in 1900 en later, nog kostbare stukken voorhanden, die wel eens van dichterbij mogen beschouwd en voorgesteld worden.

Een toeval bracht ons een studie van den heer Fernand Donnet onder oogen en het is wel de moeite waard deze ten gerieve onzer lezers te vertalen.

Deze studie, verschenen in het « *Annuaire de l'Académie Royale de Belgique (LVIII, 5e série, tome VII, p. 335, 1905, notes artistiques et archéologiques sur la province d'Anvers,*) » betreft het beeld van den H. Joannes Nepomucenus, den beroemden martelaar van het biechtgeheim, dat prijkt boven den zijingang rechts van de kerk. Vroeger stond dit beeld op het majestueus hoogaltaar, in Renaissance-stijl, dat bij de vergroting van de kerk in 1900 werd afgebroken, om de drij groote gothische ramen, intertijd toegemetseld, weer te herstellen.

Het is een zeer fraai beeld, uit leemaarde geboetseerd, daarna in den oven gebakken, zooals nu nog gebeurt met den rooden baksteen, en in witte steenkleur geschilderd. De Heilige staat er in zwierige houding, met in de linkerhand een kruisbeeld, waarop hij zijn blik gevestigd houdt, de rechterhand gebogen tot een statig gebaar, alsof hij bezig was met prediken. Hij is gekleed met het koorhemd en met de hermelijnen mozetta (manteltje) der kanunnikken. Op het voetstuk — in sierlijk bladwerk geboetseerd — zitten twee engeltjes, waarvan het eene schijnt te luisteren naar de welsprekende woorden van den predikant, het andere maakt met den wijsvinger op de lippen een veelbetekenend gebaar, om aan te toonen hoe de H. Joannes het geheim der Biecht bewaarde, zelfs tot in den marteldood.

Ieder weet inderdaad, dat de H. Joannes Nepomucenus (1330-

1383) kanunnik was van de kathedraal van Praag, hoofdstad van Bohemen (thans Tchecho-Slovakije), en een vermaard predikant. Tevens was hij aalmoezenier aan het Hof en biechtvader van koningin Joanna, gemalin van Wenceslaus IV. De koning nu, door lage harts-tochten gedreven, wilde van kanunnik Joannes te weten komen wat de koningin hem in den biechtstoel had toevertrouwd. Maar noch beloften, noch bedreigingen konden Joannes er toe brengen de booze nieuwsgierigheid van Wenceslaus te voldoen.

Daarop in woede ontstoken, deed de koning den kloekmoedigen geloofsbelijder in de Moldau verdrinken. Den volgenden dag dreef het heilig lichaam van den martelaar boven op het water, omringd door een hemelsch licht. Het werd eerbiedig in de hoofdkerk begraven en op zijn graf gebeurden ontelbare mirakelen. Na 300 jaar deed Paus Benedictus XIII zijne relikwieën opgraven, en, o wonder ! terwijl heel het lichaam ontbonden was, bleek alleen zijne tong ongeschonden en als levend bewaard te zijn. In 1729, werd hij door denzelfden Paus heilig verklaard, en zijn feestdag valt op 16 Mei.

Over de herkomst van het beeld, geeft de Heer Fernand Donnet, in de hierboven aangehaalde studie, volgende verklaring : « In de kerk van Wuestwezel valt er een beeld aan te stippen van den H. Joannes Nepomucenus ; de uitvoering ervan laat veronderstellen dat het dagteekent uit de XVIIIe eeuw. Het is herkomstig van Antwerpen en stond vroeger op de Minderbroedersrui. Op deze rui of vliet — nu sedert jaren overweld — bestond vroeger, vlak voor de Minderbroedersstraat, een brug, genaamd Pottenbrug, en later Broerkensbrug. Op de leuning daarvan stond indertijd een beeld van den H. Joannes Nepomucenus. Wanneer de rui overweld werd, in de 2de helft der XVIIIe eeuw, werd het beeld geplaatst op eene zuil, die zich verhieft op het pleintje voor de Minderbroedersstraat. Een jaarschrift, dat zich nog op de zuil bevindt, herinnert aan de oprichting in 1777 van een beeld, dat waarschijnlijk het oude moest vervangen. Het jaarschrift luidt : "T BEELT & 'T LICHT WORDT DOOR WELDOE-NERS VERR/GT.

Dit beeld werd nogmaals vervangen in 1793 door een ander, gebeeldhouwd door J. Verschueren. Tijdens de revolutie moest dit verborgen blijven en in 1814 werd het teruggeplaatst ; later werd dit zoodanig beschadigd, dat het moest weggenomen worden. Op dezelfde zuil werd het huidige beeld, vervaardigd door de Gebroeders Kockerols, opgericht in 1874.

Het lijdt geen twijfel of het beeld, dat wij terugvonden te Wuestwezel, hetzelfde is, dat in 1777 werd uitgevoerd. » J. V. D. J.

Huldiging van W. A. de Hornes, Baanderheer van Kessel,
als Heer van Wuestwezel en Westdoorn. (14 Mei 1611.)

Op 23 December 1610 kwam Willem Adriaan de Hornes, Baanderheer van Kessel, in bezit der Heerlijkheid van Wuestwezel en Westdoorn met al hare aanhoorigheden. (1) Doch slechts gedurende enkele jaren droeg hij den titel van heer dezer Heerlijkheid, want in 1624 reeds verkocht hij ze, noodgedwongen, aan Willem van der Rijt. (2)

Willem Adriaan de Hornes had door zijn koop de heerlijkheid wel in bezit, doch hij moest nog ontvangen en gehuldigd worden door de inwoners, m. a. w. hij moest ze plechtig in bezit nemen en bij deze gelegenheid zekere zaken beloven, waarvoor de ingezetenen in ruil den eed van hulde en trouw zouden afleggen.

Voorafgaandelijk was te Antwerpen door schepen Jan Augustijns en sekretaris Laureys Reyns advies ingewonnen en waren de verschillende punten aangeduid, die als voorwaarden tot de huldiging zouden gesteld worden. Hoofdzakelijk kwam het hierop neer :

1. Dat de zoon van Willem Adriaan de Hornes, indien hij later zijn vader als heer zou opvolgen, handelen moest zooals zijn vader het bij deze huldiging zou beloven. Daar echter de Heerlijkheid in handen der familie van der Rijt overging vóór de dood van Willem Adriaan de Hornes, heeft dit punt geen verder belang.

2. Om latere betwistingen te vermijden, werd als tweede voorwaarde gesteld dat, aangaande den vrijdom in beden en lasten die de Heer beweerde te bezitten op eenige hoeven en landen, de beide partijen (heer en inwoners) hun stukken en « bescheeden » in handen van een onpartijdigen persoon moesten leveren om daarna uitspraak te laten doen, waarnaar ieder zich zou te gedragen hebben.

Aldus eindigt dit advies « ...Ende op alsulcken voet zal het ontfangen en hulden mogen gedaen worden. » Dit stuk is van 13 Mei 1611, 's anderendaags schreef W. A. de Hornes daaronder, dat hij bereid was zich te gedragen zooals voorschreven « *opdat eenen iegelijcken zijne goede gerechticheyt mach volgen.* » (3)

Dien dag, 14 Mei 1611, geschiedde de groote plechtigheid der ontvangst en huldiging van den nieuwen heer.

(1) Zie « Wesalia » IIe jg. blz. 10.

(2) Ibidem.

(3) Scab. prot. Wuestwezel. 1611-1613. f° 1 v°.

In zijn eed beloofde de Baron van Kessel te zijn een goed en getrouw heer, en, buiten het onderhouden van de rechten der ingezetenen, drukte hij voornamelijk op de privilegiën verleend door Jan van Assche, grondheer van Wuestwezel, en dezes vrouw Cornelia van Bergen. Het gaat hier over den vroentebrief, (25 Juli 1440) (1) waardoor de ingezetenen het volle recht kregen te beschikken over de heiden en vroenten gelegen binnen Wuestwezel, mits conditie dat het moer dat zich op die plaats bevindt, eigendom der Heeren zou blijven.

Aldus werd deze eed ingeschreven : (2)

« Wij, Willem Adriaen de Hornes, als heere van Wuestwesel ende Westdeurne, swere den ingeseten en van Wuestwesel ende Westdeurne te zijn een goet ende getrouw heere, ende gelove denselver ingeseten en te houden ende doen houden in allen heuren goeden en ouden rechten ende privilegiën, zoo onze voorheeren de ingeseten en daerinne gehouden hebben, met ende op alsulcken keuren en breuken ende oock privilegiën, den goeden ingeseten en verleent ende gegunt bij wylen heer Jannen van Assche ende Cornelia van Bergen, zijne wettige gesellinne, heeren ende vrouwe waeren tot Wuestwesele, zoo die van ouden tijden onderhouden ende gebruyct sijn geweest, zonder deselve enichsins inte breken oft minderen, noch deselve ingeseten, directelyck oft indirectelyck buyten de voorseyde privilegiën te belasten oft beswaeren, in enigerhande dinck, dat thert verdencken mochte, zoo verre als vande privilegiën gebleken can worden en deselve redelyc bevonden sullen worden, ende naer recht behooren ende voordr nyet en belove deselve te behueden ende te beschermen naer myn vermogen ende voorts al te doene dat een goet heere sijn ingeseten en schuldich is te doen, zoo moet my Godt helpen. »

Dan volgt de eed der ingezetenen :

« Wy sweren dat wij zullen dienen, houden ende eeren, heer Willem Adriaen de Hornes, als heere tot Wuestwesel en Westdeurne, voor onsen gerechten lantsheere ende wij geloven denselve te wesen goet ende getrouw in alletgene dat wij vermogen en hem te houden in alsulcke autoriteyt ende preëminentie (3) als den voors. heere toekomt, geloven sijn vroom (4) te waken ende schaede te weiren, ende voorts alles te doen des goede ingeseten en schuldich sijn te doen, zoo moet ons Godt helpen. »

(1) Tekst van den Vroentebrief in « Wesalia » I^e jg. blz. 24.

(2) Scab. prot. Wuestwezel. 1611-1613. f° 2 r°.

(3) preëminentie = voortreffelijkheid.

(4) Vroom = domein (wat den heer toebehoort).

Eindelijk de eed van den Schout, die tijdens de afwezigheid van den heer zijn plaatsvervanger is. Deze Schout, jonker Anthonis van Beurden, was een nieuweling, waarschijnlijk vreemd aan Wuestwezel, die hier slechts verbleven heeft gedurende de enkele jaren dat zijn meester de Heerlijkheid in bezit heeft gehad. Zijn ambtsbevoegdheid wordt duidelijk in dezen eed beschreven. Hij zweert aldus :

« Ick sweire mijnen genaedighen heere Baron van Kessel, Heere van Wuestwesel en Westdeurne te zyne zijnen Schouteth ende officier tot Wuestwesel, om aldaer alle zyne gerechticheyt, voor zoo vele in my is, te bewaeren ende te beschermen, dagen van rechte te houden en te rechte te sittene, Schepenen te manen om rechtveerdige vonnissen, ende tgewysde ter executie te stellen, weduwen en weesen, kercken en cluysen te helpen houden in hunnen goeden rechte, ende allen parthyen recht ende justitie versoecken, recht te administreren. Alles op den behoorelycken salaris daertoe staende ende voorts alletgene te doene, dat een goet Schouteth ende Officier toestaet te doene, zoo moet my Godt helpen. »

Merkwaardig is het, dat het jaartal 1611, hetzelfde is dat vermeld is op een oud schepenzegel van Wuestwezel. Het mag wel verondersteld, dat dit niet het oudste zegel is der Wuestwezelsche Schepenbank, immers we vinden de protocollen terug tot 1483.

Het zegel in kwestie was slechts in gebruik tot rond 1630 want het werd vervangen door een nieuw, dragend het wapen van van der Ryt.

Of het jaartal 1611 op het oud Schepenzegel in verband staat met de huldiging van den Baron van Kessel is nog niet uitgemaakt, we wijzen alleen maar op het samenvallen der jaartallen. We laten het thans slechts bij deze bemerking en verschuiven de bespreking der Wuestwezelsche schepen- en gemeentezegels tot een volgende bijdrage.

K. PEETERS.

Uit den Franschen tijd

Wanneer op 't einde der XVIIIe eeuw de Franschen onder de leuze : *Vrijheid, Gelijkheid en Broederlijkheid*, in ons vaderland binnendrongen, was hun eerste werk, hunne nieuwe kultuur aan onze voorouders op te dringen.

Om hierin te gelukken, werden al de oude gebruiken afgeschaft en door nieuwe instellingen vervangen.

Aan de « Vrijheid » een hunner voornaamste principen, werd een bijzondere hulde gebracht. Deze bestond namelijk in het planten van een « Vrijheidsboom » in elke gemeente.

Desaangaande publiceerde de Centrale Administratie te Antwerpen het dekreet dat door de Nationale Conventie op dit stuk was uitgevaardigd.

Het luidde als volgt :

« Vrijheid

Gelijkheid

DE CENTRALE ADMINISTRATIE

van het Departement der Twee Nethen, gelezen hebbende het Decreet der Nationale Conventie in dato 3 Pluviose 2de Jaer, statueerende als volgt :

DECREET betreffende de BOOMEN VAN VRYHEYD van den 3 Pluviose 2de Jaer.

De Nationale Vergaderinge Decreteert dat in alle de Gemeynen der Fransche Republiek, waer den Boom van Vryheyd zoude gestorven zijn, eenen nieuwen tusschen heden ende den eersten Germinal zal geplant worden, zij vertrouwt deeze Plantinge en zijnen onderhoud toe, aan de zorg van de Goede Borgers, ten eynde dat den Boom van Vryheyd in idere Gemeynthe zoude bloyen onder de Bescherminge der Fransche Constitutie.

Bekragtigt door den Inspecteur, geteekent Auger.

Overweegende dat men niet zoude voldoen : aen den geest van de Wet, ingeval men ten zelve tijde niet voorschreef aen de nieuwe Franschen het oprechten der Zinnebeelden van de Vryheyd, aengenomen door hunne Broeders van Vrankryk,

Den commissaris van het Uytvoerende Directorium gehooft,

BESLUYT :

Dat in gelykvormigheyd van het voorgemeld Decreet, de Municipaliteyten den tienden Ventose door eenen levenden Olmen-Boom zullen doen herplaetsen de Boomen van Vryheyd die zouden gestorven zijn.

Besluyt dat in alle de Gemeyntens in de welke zich geenen Boom van Vryheyd bevindt, den 10 van Ventose er eenen zal geplant worden, den welken insgelyks een levenden Olmen Boom zal wezen.

Besluyt dat ten diën eynde de Municipaliteyten eene feeste zullen ordonneeren gegrondvest op de Broederlykheyd ende Republicaansche spaerzaamheid.

Gedaen in de zittinge den 17 Pluviose 4e Jaer der Republiek. »

Ook te Esschen werd de Vrijheidsboom geplant. Echter tierde hij er niet weelderig. Onze dorpelingen bij wie deze vreemde ceremoniën niet in den smaak vielen, zaagden op zekeren nacht den boom door.

Van deze neervelling vinden wij melding gemaakt in het « Registre des procès-verbaux des Séances et Délibérations de l'Adm^{on} Municipale du Canton de Wuestwezel. »

Wij laten hier den letterlijken tekst volgen :

« Sittinge van de Municipale Administratie vant canton van Wustwezel op heden 19 fructidor V^o Jaer der Fransche Republiek.

...6e) geeft den Agent municipael van Esschen te kennen aen deze Administratie, dat den Vreyheydboom zijnder gemynte des nachts tusschen 16 en 17 fructidor is afgesaegt.

De Administratie besluyt :

...6e) Dat hiervan sal worden geformeert procès-verbael ende het-selven sal worden gesonden aen de centraele Adm^{ie} belastende het secretariaet met de Expeditie deser.

Gedaen in sittinge binnen Wustwezel, op dezen 19 Fructidor V^o Jaer der Fransche Republique.

Dat het den overweldigèr niet van een leien dakje liep onze menschen te onderdrukken bewijst dit kenschetsend feit. Het was een klinkend antwoord op de belachelijke handelwijze der Franschen.

G. Meeusen, Esschen.

Reglement op het beheer der Kerk- en Armengoederen.

(5 December 1716.)

Van in de eerste eeuwen stond de liefdadigheid bij onze voorouders hoog in aanzien. Ze deelden broederlijk hun overvloed met min-begunstigde familiën en al de tijden door zien we, dat arme lieden door beter bedeelden worden voortgeholpen, maar naast deze persoonlijke hulp bestaat er een algemeene liefdadigheid, een officieele instelling die ingezamelde gelden en goederen aan noodlijdenden uitdeelt.

De armen ondersteunen en de ongelukkigen helpen was een der voornaamste bezorgdheden der eerste christenen en reeds van bij het ontstaan onzer parochiën kwam een deel der Kerkelijke inkomsten ten goede aan de armen. De middeleeuwsche kloosters bevorderden ook naast de geestelijke opbeuring den stoffelijken welstand der naburige arme grondbewerkers. Naarmate de ontwikkeling der parochiën vorderde, vermeerderden de inkomsten der Kerk, maar van den anderen kant steeg het aantal behoeftigen door voortdurende oorlogen, algemeene plagen en ziekten. De openbare liefdadigheid, ondersteund door rijke grondbezitters en welstellende burgers, werd zoodanig uitgebreid dat er een bijzondere parochiale inrichting uit ontstond : de « *Tafel van den Heiligen Geest* », zoo genaamd omdat, naar het voorbeeld der kloosters de hulp vooral bestond in voedsel dat onder vorm van maaltijden (armendisch) werd uitgedeeld. Deze H. Geesttafels werden dan officieele instellingen bestuurd door hiertoe aangestelde personen, die onder toezicht der kerkelijke en burgerlijke overheid het beheer der Armengoederen en het uitoefenen der openbare liefdadigheid op zich namen.

De beheerders der H. Geesttafel waren leeken die den titel droegen van Armmeesters of H. Geestmeesters. In onze gemeente waren er gewoonlijk twee. Zij werden benoemd door de Schepenen en door de inwoners, later, in de XVIIe eeuw werden ze ook wel aangesteld door den Heer of door den pastoor. In openbare akten, verzoekschriften, afkondigingen, enz., worden ze steeds vernoemd met de andere overheden : « Schouteth, Schepenen, Heyligh-Geestmeesters, Bedesetterden en gemeyne ingesetenen » schrijft men dan.

De Heilig-Geestmeesters moesten, evenals de Kerkmeesters, jaarlijks rekenschap geven over hun beheer en een Rendant, die de rekening overbracht, schreef dan zijn « Rekening, Bewijs ende Re-

liqua, die doende is... over het beheer ende administratie der Heyligh-Geestgoederen binnen Wuestwezel, loopende van St Jansmisse... tot St Jansmisse... »

De Rekeningen werden door de H. Geest- en Kerkmeesters overgegeven aan de gemeentelijke overheid.

De Heilig-Geest- en Kerkrekeningen van Wuestwezel worden thans bewaard op het Gemeentearchief. De Heilig-Geestrekeningen dateeren vanaf het begin der XVIIe eeuw, en de Kerkrekeningen beginnen met het jaar 1592 terwijl de gemeenterekeningen aanvangen met 1590.

Deze algemeenheden over de H. Geesttafel willen we sluiten met een reglement over het beheer dier tafel en der Kerkgoederen om later meer in 't bijzonder te handelen over de openbare liefdadigheid te Wuestwezel in vroegere jaren.

Dit reglement werd uitgegeven door Simon 'tSerstevens in een klein boekje dat als opschrift draagt « Ordonnantien van den Souvereynen Raede van Brabant, etc. met eenige Placcaerten ende Reglementen... (1) (het Privilegie is van 3 Aug. 1733.) Op blz. 165-168 van genoemd werkje vinden we :

« REGLEMENT

op de Kerck- ende Heyligh Geest-goederen der Parochie van WUSTWESEL onder het Bisdom van Antwerpen.

1.

In den eersten, dat Sondaegs voor den 15 September van iederen jaere, den Pastoor van de voorschreve Prochie sal in de kercke publiceren, dat men den 21. der selver maendt, wesende den Feestdag van den Heyligen Matthæus, sal doen de Rekeninghe vande Kerck ende Geest.

2.

Dat iederen Rendant sal moeten maecken volle Rekeninghe, ende daer voor verantwoorden.

3.

Dat de Rekeningen sullen moeten geappostilleert ende gesloten worden, den selven dage dat sij geschieden.

4.

Dat de Rendanten selfs sullen moeten hunne Rekeningen overbrengen, bij hun gestett ende geschreven.

(1) Ons zeer bereidwillig in bruikleen gegeven door M. Jozef Verellen. Hij ontvange onzen oprechten dank.

5.

Dat de selve Rendanten, niet konnende schrijven, oft andersints onbequaem zijnde om hunne Rekeningen te schrijven ofte stellen, den Pastoor het selve sal mogen doen ende den Secretaris deselve teekenen, sonder salaris daervoor te genieten.

6.

Ende alsoo het Recht-huys, als nu in de voorschreve Prochie gehouden wordt in eene Herberge, alwaer het niet en convenieert dat die Rekeningen geschieden soo wordt gepermitteert, dat die selve sullen gedaen worden ten huyze van den Pastoor, voor den Officier ende Schepenen, publieckelijck ende met open deure, opdat ieder daer toe mag acces hebben.

7.

Dat de kleyne noodige reparatiën sullen mogen geschieden door de Kerck- ende Heylig Geest-Meesters, met consent van den Pastoor; maer de groote reparatien sullen moeten geschieden met overstaen ende toestemminge vanden Officier ende Schepenen.

8.

Dat de Kerck- ende Heylig Geest-Meesters niet en sullen mogen verhueren de goederen, Kerck ende Heylig Geest aengaende, als publieckelyck ende met overstaen vanden Pastoor, Officier ende Schepenen.

9.

Dat de selve Kerck- ende Heylig Geest-Meesters geene penningen en sullen mogen aanleggen, als ter interventie van den Pastoor, Officier ende Schepenen.

10.

Dat de aengelegde penningen, de welcke tot noch toe sonder genoeghsame versekeringe sijn uytgeset, sullen moeten ingevoerdert, ofte behoorelyck versekert worden.

11.

Dat de openstaende Rekeningen oude sloten sullen in weynigen tijdt worden gedaen ende ingevoerdert.

12.

Dat de Rekeningen behoorelyck gedaen ende gesloten, sullen worden gestelt in de komme van de Kercke van Wustwesel, alwaer oock de overige penningen van de Sloten sullen moeten gebrogt worden tusschen de veerthien dagen naer dat de Rekeningen geschiedt sijn.

13.

Dat de Kerck- ende Heylig Geest-Meesters geene distributie van aelmoessen en sullen mogen doen ten zij met consent vanden Pastoor; ende ingevalle daer eenige groote distributie soudien dienen gedaen te worden, daer over sal oock gevraegt worden het consent van de voorschreven Officiere ende Schepenen.

15.

Dat in cas van eenige verschillen, de selve sullen gedecideert worden op den voet van het Placaert van 31 Augusti 1608 (1).

16.

Dat alle de voorschreven devoiren, ingevolge van dese Reglementen, oft andersints ter saecke vande voorz. Goederen ende Rekeningen over de Administratie derselve te geschieden, sullen moeten *gratis* gedaen worden sonder eenige onkosten, 't sij van Vacatien, Maeltijdt, Verteir oft andersints; gelyck oock door den Pastoor ende den koster de Begraeffenissen van aarme Lycken, ende alle andere diensten ende devoiren den Aermen raeckende *gratis* sullen moeten gedaen worden: ordonnerende een-ieder sich hier naer punctuëlijck te reguleren, alles bij provisie, tot dat andersints bij den Hove sal worden gedisponeert.

Aldus gedaen binnen dese stadt Brussele, onder het cachet seccret van Zijne Majesteyt, den 5 December 1716. (2)

Was geparapheert, Chrysp. v^l.

ende onderteeckent. Tombelle. »

Over de « Komme » (art. 12) dient nog een woord gezegd. In het hok onder den toren, door de inwoners « de kom » genoemd, en waar vroeger de gemeentelijke archieven werden geborgen, staat een zwaar ijzeren koffer, de vroegere « Komme » waarin de bijzonderste stukken der gemeente dienden bewaard, deze « Komme » draagt het jaartal 1766. Maar bovendien staat er nog een klein ijzeren koffertje, met drie sloten en dit waarschijnlijk het koffertje waarin de

(1) Art. 25 van deze « Placcaert » zegt, dat ingeval van meeningsverschil bij het opmaken der rekeningen, de bisschoppen of hun gevolmachtigden zullen moeten tusschenkomen « *tot betere directie vande saecken, ende ten genoegen van eenigelycken, ende ten eynde dat die overkomende svarigheden beslicht mogen worden bij gemeynen advyse van degene die over de Rekeninghe sullen staen.* » Zulks in « *Approbatie van het Synode van Cameruyck van den eersten dagh van Junius 1587.* »

(2) Het reglement op de Kerk- en Heilig-Geestgoederen van Brecht gegeven den 3 December 1716, komt gansch overeen met dat van Wuestwezel en staat in hetzelfde ordonnantieboek, blz. 161-165.

« overige penningen » na het sluiten der rekeningen, met de bewijsstukken moesten neergelegd worden. Deze bewering wordt gesteund door art. 17 van het « reglement op de Kerck- ende Heyligh Geest-goederen der Prochie van Evere » waarin gesegd wordt « Dat voor elcke Comme sullen sijn ende gemaect worden drij verscheyde sloten ende drij sleutels, waer van den Pastoor van elcke kiste ofte comme sal hebben eenen sleutel, den eersten officier van elcks eenen, ende den oudsten Kerck- ende Heyligh Geest-Meester van hunne respectieve comme ofte kiste oock eenen. »

Zeer waarschijnlijk bezitten wij dus nog de « Komme » der gemeente en die van de Kerck of van de Heilig-Geesttafel. Mogelijk komen daarover later nog meer bijzonderheden aan 't licht.

K. PEETERS.

BOEKENNIEUWS.

De Weled. Heer W. J. J. C. Bijleveld, archivaris te Leiden, schonk ons « *Jaarboekje voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Leiden en Rynland* » (1909). Dit zeer zeldzaam boek bevat een bijdrage « *Geschiedenis van het Kasteel Endegeest* » (44 blz. + 4 uitslaande genealogische tafels), geschreven door den milden gever.

Deze studie is voor ons van allergrootst belang, omdat ze merkwaardige bijzonderheden bevat over de familie van der Ryt, die verwant was met de familie van Endegeest. Tusschen de mooie platen die het werk illustreeren, vinden we er een, voorstellend Jr. Willem van der Rijt met zijn gezin A° 1660. (Naar het doek van J. van der Merck in het stedelijk Muzeum te Leiden). Als we de reeds verzamelde gegevens samenbrengen met deze vervat in het ontvangen werk, kunnen we een omvangrijke studie samenstellen over de familie van der Rijt, die gedurende meer dan een eeuw (1624-1745) de Heerlijkheid van Wuestwezel en Westdoorn bezat.

De Weled. Heer Archivaris Byleveld ontvange onzen oprechten dank, hartelijk en welgemeend.

De Redactie.

HUB. J. M. KUNST. *OUD-ZUNDERT. Geschied- en Volkskundige schetsen.* — Brasschaat. A. De Bièvre. 1927. 141 blz.

Over de geschiedenis der Noord-Brabantsche gemeente Zundert verscheen in 1920 een streng wetenschappelijk werk door wijlen Prof. Mr. H. Van der Hoeven. Deze « bijdragen » over afzonderlijke punten uit Zunderts verleden, alhoewel zeer uitgebreid en rijk gedocumenteerd genoten dezelfde belangstelling niet van wege het groot publiek (we bedoelen hier het gewone volk) als wel het werk van Hub. Kunst. Deze heeft geschreven in boeiend-verhalenden trant, echter steeds historisch juist, lijkt het voor een vulgarisatiewerk past. Het doel, dat hij beoogde bij het opstellen van zijn schetsen, staat

klaar aangeduid in zijn inleiding, waar hij zegt: « Geleerde, rijk-gedocumen- » teerde Historiewerken, hoe verdienstvol ook, worden uitteraard slechts door » betrekkelijk weinigen gelezen. Het boekje, dat ik den lezer hierbij aanbied, » heeft niet de pretentie wetenschappelijk te zijn. Het beoogt slechts in wijdere » kringen eenige belangstelling te wekken voor het kleurig, wisselend verle- » den van een welvarende Brabantsche gemeente. Dit eenvoudig werkje werd » geboren uit het verlangen om de kennis der Historie en Folklore van de » eigene land- en geboortestreek nader onder het volk te brengen. »

Of de schrijver zijn doel heeft bereikt hoeft niet meer betoogd, als we zeggen, dat heel de Noord-Brabantsche pers eenparig met lof sprak over het werk en dat het door al de huidige bewoners en uitgewekenen van Zundert gretig gelezen wordt.

Wat echter het meest in 't oog springt is, dat heel de Zundertsche historie behandeld wordt van uit het standpunt der folklore. Voornamelijk worden de sociale toestanden uit het... gemeente-leven in een klaar en juist daglicht gesteld.

We raden ieder liefhebber van folklore en geschiedenis aan dit boek ter hand te nemen, het geeft ons werkelijk en prachtig tafereel van de geschiedenis eener Kempische gemeente, die al de wederwaardigheden van grensgemeente en troepenrustplaats heeft beleefd.

De uitgeverij De Bièvre zorgde voor een prachtige uitgave met welgelukte cliché's, gedrukt op prima-kwaliteit glanspapier.

« Wesalia » wenscht zijn zeer actief redactie-lid oprecht geluk. Oud-Zundert » is een groote aanwinst voor de kennis der Kempische folklore en daarom verdient de schrijver ieders lof en zijn werk alle waardeering.

K. P.

J. F. BEVIN, Jr. *Het Sint Martinusgild te Halsteren*. (Overdruk uit « *Sinte Geertruidsbronne* ». N° 3.)

Na eenige inleidende woorden over den patroonheilige geeft S. de « Kaarte » van het St Martinusgild van Halsteren, die dagteekent van 1634.

We vinden in deze « kaarte » al de punten terug, die we bij onze Kempische schuttersreglementen ontmoeten.

Buiten eenige bijzonderheden over de historie eener kapel van St Maarten te Halsteren (in de inleiding) geeft dit werk ons weinig historisch materiaal. — Jammer genoeg, dat over deze gilde, die zooals schrijver beweert reeds veel vroeger bestond, niet meer gegevens ontdekt zijn.

In ieder geval is de copie der « Kaarte » zeker van dokumentaire waarde.

Ons Eigen Hoekje.

Aan onze lezers !

Met dit dubbel nummer eindigt dus de 2° jaargang.

Door onvoorziene omstandigheden werd de regelmatige ver-

schijning onderbroken, maar we geven daarom thans n^{rs} 3 en 4 onder één omslag.

Mogen we onze leden en abonneuten verzoeken van nu af reeds het bedrag hunner inschrijving te storten op onze postcheckrekening n^r 1656.25 (op naam Fr. Verstraelen). Het bedrag blijft onveranderd.

We doen een waren oproep aan al onze leden, dat ze zouden ijveren om nieuwe inschrijvers aan te werven. Ons ledental klom reeds tot 225 ; zouden we het dit jaar niet tot 250 kunnen brengen ? Een klein stootje en we zijn er !

Koninklijke Gilde.

De Sint-Christoffelgilde, ook genoemd Kolveniers of Bu(k)s-gilde werd verheven tot Koninklijke Maatschappij. Aan Koning, Hoofdman, Dekens, Oudermans en Gildebroeders onze hartelijke gelukwensen.

In n^r 1 van den volgende jaargang wordt een aanvang gemaakt met de geschiedenis der Wuestwezelsche schuttersgilden en we openen de reeks met St Christoffel (de jongste der drie oude gilden).

INHOUDSTAFEL VAN DEN 2ⁿ JAARGANG (1927.)

Stichting der voormalige Kapel van Achterbroeck. — A. H.	1
Op het Staatsarchief te Antwerpen	5
Weergekeerde soldaten in 1815. — Karel Peeters	6
De verkoop der Heerlijkheid van Wuestwezel (1624). — Karel Peeters ...	10
Folklore. — K. P.	15
Grenzen van Wuestwezel. — Karel Peeters.	17
Wind- en Watermolens. — Karel Peeters	34
Het Beeld van den H. Joannes Nepomucenus in de kerk van Wuestwezel.	
— J. v. d. J.	51
Huldiging van W. A. de Hornes. — K. P.	53
Uit den Franschen tijd. — G. Meeusen	56
Reglement op het Beheer der Kerk- en Armengoederen (1716). — K. P.	58
Boekennieuws	62
Ons eigen Hoekje	16, 63
Brievenbus	16

C. H. Koenraads, Leeraar M. O. Galileïstr. 131, Den Haag (Holl.)
 Hub. Kunst, onderwijzer, Rheden (Holl.)
 Leo Kuylen, Oorderenweg, 1, Eeckeren.
 Jos. Leys, Dorp, 87.
 E. P. Libertus, o. f. m. klooster, Oever, Antwerpen.
 Louis Maes, kunst- en kerkmeubelen, Sint-Lenaerts.
 G. Mariën, Topaasstraat 19, Berchem.
 Karel Meerbergen, prov. raadslid, Osystraat 24, Antwerpen.
 M. Mertens, Cogels-Osylei, Berchem.
 Leo Michiels-Van Beeck, schoolopziener, Cappellen.
 M. Moors, onderwijzeres, Hoogstraten.
 Ant. Mortelmans, Rolwagenstraat 17, Antwerpen.
 Jos. Mortelmans, Berthoutstraat, 22, Berchem.
 P. J. Nuytemans, Oud-Gooreind.
 A. Ooms, Viersel.
 V. Ortenzi, Oude Koornmarkt, 58, Antwerpen.
 Const. Peeters, Dorp, 108.
 Edward Peeters, Pyckestraat, 21, Antwerpen.
 Flor. Peeters, sigarenfabrikant.
 Louis Peeters, Hoevensche baan, 6-8, Cappellen.
 René Peeters, fotograaf.
 L. Pellaers-Van Beeck, Doornboomstraat, Hove.
 Edw. Pourbaix, brouwer, Gooreind.
 Victor Ribbens, Achterbroeck.
 Alb. Schöller, St. Pietersnieuwstraat, 37, Gent.
 Dr L. Schöller, St Pietersnieuwstraat, Gent.
 J. Segers-Reusens, Gitschotellei, 100, Borgerhout.
 Jos. Snepvangers, Lange Leemstraat, 73, Antwerpen.
 Willem Snepvangers, Dorp, 89.
 Jhr. Mr. M. W. Snoeck, Koestraat, 8, Zwolle (Holl.)
 Lod. Staepels, schilder.
 L. Stroobant, Directeur Weldadigheidskolonie, Merxplas.
 J. Thielemans, Heyvaertstraat, Schaerbeek.
 Frans Tiebos, Rudolfstraat, 11, Antwerpen.
 Louis Tiebos, Lange Dijkstraat, 78, Antwerpen.
 Eugene Van Beeck, gemeentesekretaris.
 Jul. Van Beeck, Handelslei, 53.
 Louis Van Beeck, Maarsch. Fochlaan, 88, Schaerbeek.
 E. H. Dr. Van Dregt, pastoor, Nieuwnioer.
 E. H. Henri Van Bueren, pastoor, Borsbeek.
 Karel Van den Branden, Esschen-Wildert.
 Henri Van den Heuvel, aannemer.
 Wed. J. Van den Heuvel en Kind., Hotel « De Ster ».
 E. H. Lod. Van der Jonckheyd, leeraar.
 Neel Van Deuren, Milisstraat, 48, Antwerpen.
 Prof. Dr H. J. Van de Weyer, hoogleeraar, Leuven.
 J. Van Elsacker, Duffelaerhof, Achterbroeck.
 E. H. J. van Genck, pastoor, Achtmaal-Zundert (Holl.).
 V. Van Himbergen, gemeentesekretaris, Raevens.
 J. G. A. van Hogerlinden, Arnhem (Holl.).
 E. H. van Horenbeek, pastoor, Gooreind.
 Frans Van Hoydonck, onderwijzer, Esschen.
 Frans Van Hoydonck-Hens, brouwer, Wernhout-Zundert (Holl.).
 Jozef Van Hoydonck, gemeentebediende.
 Michel Van Hoydonck, Braeken.
 Wed. Van Laerhoven-Van Beeck, Venusstraat, 44, Antwerpen.
 Frans Van Looveren, brouwer.
 H. Vanmassenhove, ontvanger tolrechten.
 Baron L. van Pottelsberghe de la Potterie, Melle.
 Baronnes L. van Pottelsberghe de la Potterie, Kasteel « Sterbosch ».
 A. Van Pul, rijksveearts.
 E. H. J. Van Roey, onderpastoor, Esschen.
 Dirk Vansina, letterkundige, Gooreind.
 J. Van Uytbergen, du Fourneustr. 29, Berchem.
 Al. Van Oers, Hertog Jan II straat, Erps-Querbs.
 Modest Verellen, wisselagent, Calmpthout.
 Th. Verellen, brouwer.
 Eug. Verheyen, Van Beersstraat, 6, Antwerpen.
 Ern. Verlooy, villa « t Heibieke » Brasschaat-Polyg.
 Constant Vervoort, postontvanger.
 Willem Vorsselmans, drukker-uitgever, Zundert (Holl.).
 Fr. Wouters, Bestuurder gevangenis, Tongeren.

LEDEN :

- Alf. Akkermans, Bleeken.
 J. Appelian, Dorp, 35.
 Louis Bervoets, Van den Houte's lei, 3, Deurne.
 Corn. Boden, Westdoorn.
 Frans Boden, Westdoorn.
 Jan Boden, Westdoorn.
 Louis Boden, Westdoorn.
 L. Boden, Westdoorn.
 Ben Braeckman, ontvanger belastingen, Weteren.
 C. Braspenning-Herrygers, Sterbosch.
 Jan Brat, Jan Frans Willemstr., 1, Bouchout.
 Frans Bresseleers, onderwijzer, Eeckerendonck.
 V. Breugelmans, Achterbrug, 149.
 E. H. Kanunnik Broeckx, pastoor-deken, Contich.
 L. Cornelissen, Heyslagsche baan, Brasschaat.
 Jan De Clerck, onderwijzer, Schooten.
 Jan Delcroix.
 G. De Ridder, Architect, Lozanastr. 90, Antwerpen.
 Ed. De Vrin, Edelinckstraat, 24, Antwerpen.
 Aug. De Winter, Boerhavestraat, 29, Antwerpen.
 J. Dupont, Augustynestraat, Antwerpen.
 P. Dupont, Verbondstraat, 31, Antwerpen.
 Corn. Elst, Van Vaerenbergstraat, 6, Berchem.
 Kanunnik A. Erens, Archivaris Abdij Tongerlo-Adr. Francken, Baan.
 Jan Freyters, Handelslei.
 Mme E. Frison, Lange Van Peltstr. 32, Antwerpen.
 Felix Goris, Dorp, 65.
 Jul. Hens, Dorp, 49.
 Louis Hens, provinciaal raadslid, Pulderbosch.
 Jan Hertoghs, Handelslei.
 Alf. Herrygers, Kruisweg, 103.
 Jan Herrygers, Paal, 190.
 J. Hofmans, Bestuurder der Melkerij.
 W. Jacobs, onderwijzer, Nieuwmoer.
 E. H. Kanunnik Jansen, O. P. archivaris der stad Turnhout.
 C. Kerremans, Handelslei, 60.
 August Kockx.
 C. Kockx, Polderstraat, 192.
 J. Kockx, Van der Keilenstr. 34, Antwerpen.
 E. H. Kanunnik J. Laenen, archivaris v. h. Aartsbisdom, Mechelen.
 A. Leenaerts, Walenstraat, 44, Antwerpen.
 Jan Leenaerts, Eikestraat, 9, Berchem.
 Jozef Leenaerts, Baan.
 Louis Luyckx, Beersgat, 99.
 G. Meeusen, gemeentearchivaris, Esschen.
 Frans Meeussen, melkerijbestuurder, Loenhout.
 M. Meylaerts, Posteryhof, Gooreind.
 F. Nickmans, Van de Werestraat 61, Antwerpen.
 Aug. Oerlemans, Dorp, 110.
 Fr. Oerlemans, Dorp, 110.
 Frans Paelinckx, Achterbrug.
 Frans Paelinckx, Steenweg Nieuwmoer.
 Fr. Pauwels, Elf Novemberstraat, 52, Merxem.
 Flor. Peeters, leeraar M. O. Breda (Holl.).
 Frans Peeters, onderwijzer, Esschen.
 Jan Peeters, hovenier, Calinphout.
 K. Peeters, Dorp, 82.
 Maria Peeters, Bestuurster Naad- en Snij-school.
 Flor. Pellaers, Kl. Beerstr., 30, Antwerpen.
 Hendrik Pockelê, gemeentebediende.
 Louis Pockelê, trambediende.
 Karel Roelands, Kruisweg, 167.
 J. Roelen, Baan, 94.
 L. Schrijvers, provinciaal raadslid, Gooreind.
 E. H. L. Soons, Onderpastoor, Santhoven.
 Alfons Staepels, Kruisweg.
 P. J. Van de Locht, Dorp, 104.
 Frans Van den Bergh, Ginhoven.
 Jozef Van den Bergh, Baan.
 P. Van den Broeck, Molenstraat, 112.
 A. Van den Eeckhaut, schoolhoofd, Nieuwmoer.
 M. Van den Keybus, Westdoorn.
 Alf. Van der Jonckheyd, Dorp, 69.
 Corn. Van der Jonckheyd, Handelslei.
 A. Van de Wiele, Van Schorstr. 99, Schaerbeek.
 Clem. Vandoninck, onderwijzer, Meerhout-Gestel.
 J. Van Sand, Bredabaan, 160, Brasschaat.
 Fernand Van Gelder, Edw. Pecherstraat, 22, Antwerpen.
 Math. Van Gils.
 Em. Van Hoeydonck, Polderstraat, 194.
 Em. Van Hoydonck, Polderstraat, 200.
 Jozef Van Looveren, Breikelen.
 Jozef Van Looveren, Baan, 95.
 Jozef Van Oevelen, Achterbroeck.
 J. Van Wyck, Vinkenstr. 30, Antwerpen.
 Gerard Verstraelen, Vrijheid, Hoogstraten.
 Jozef Verellen, bediende, Dorp, 21.
 Corn. Vermeiren, Kl. Biest.
 Louis Van Geel, Dorp, 112.
 Jan Verstraelen, Cox, Dorp.
 Al. Vervoort, Mutsaertstraat, 38, Antwerpen.
 Karel Vervoort, bediende.
 Alf. Weygers, Handelslei.
 Alf. Wouters, notaris, Merxplas.

Te verkrijgen op het Sekretariaat van den Oudheidkundigen Kring :

Wuestwezel en de Oorlog 1914-1918, door J. TYSMANS.	3.50 fr.
Overzicht der Dagbladpers. (Gelegenheidsnummer van « Wesalia ».)	2.— fr.
Volledige 1 ^e Jaargang « Wesalia ».	7.50 fr.